

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στον «Περί Στεφάνου» λόγο του Δημοσθένη
του Βύρωνα Γ. Πολύδωρα
Αντιπροέδρου της Βουλής
Πρώην Υπουργού

ΜΕΡΟΣ Α΄: Η Πολιτική Δίκη σήμερα.

Σωτήριοι έτος 2010. Η Χώρα είναι ανάστατη. Ο λαός ανήσυχος όσο ποτέ άλλοτε κατά την τελευταία τριακονταπενταετία. Η χειρότερη συνθήκη για τη συλλογική συνείδηση μιάς οποιασδήποτε κοινωνίας συντρέχει. Να μην ξέρει ο πολίτης «τι θα του ξημερώσει». Δεν είναι μόνον η βαθεία οικονομική κρίση η αιτία του κακού. Δεν είναι, ας πούμε, μια κατάσταση σιτοδείας που οδηγεί σε λιμό. Οπότε, κατά πάσα πιθανότητα θα σημάνει συναγερμός για την ανεύρεση και προμήθεια σίτου και τροφίμων, ώστε να μη λιμοκτονήσουν οι άνθρωποι. Αυτό είναι απλό. Και στη γένεση του προβλήματος και στη λύση του, ανεξαρτήτως δυσκολιών.

Η σημερινή οικονομική κρίση είναι πολυσύνθετη. Γιατί κυρίως αφορά στις συνέπειες όχι γεγονότων μόνον του παρόντος, αλλά συσσωρευμένων σφαλμάτων, αστοχιών και προβλημάτων του παρελθόντος που ανεδύθησαν

ορμητικά και βίαια στην επιφάνεια. Και δύσοσμα. Γιατί η κρίση είναι γενικευμένη. Είναι και ηθική και θεσμική. Και φυσικά πολιτική. Είναι κρίση αβεβαιότητας, ανασφάλειας και αμφισβήτησης. Αμφισβήτησης των πάντων. Είναι «συστημική» αμφισβήτηση. Και όπως συχνά συμβαίνει στην ιστορία, ενώ το σύστημα αμφισβητείται, ο αμφισβητών λαός δεν έχει την ετοιμότητα της αντιπρότασης, του τι δηλαδή θα βάλει στη θέση του αποτυχημένου και αμφισβητούμενου συστήματος. Μια πρώτη νομιζόμενη διέξοδος-λύση είναι ίσως η αλλαγή του πολιτικού προσωπικού. Το σύστημα όμως υπερβαίνει τα πρόσωπα. Για παράδειγμα, οι δανειστές παγκόσμιοι τραπεζίτες είναι πανίσχυροι. Συνθλίβουν κάθε ατομική ηγετική βούληση και κάθε συλλογική συνείδηση. Και αν η «αγία επανάσταση» μπορούσε κάποτε να ήταν μια κάποια λύση για μια χώρα και ένα λαό περιχαρακωμένο σε μια απομονωμένη συνοριακή εθνική γραμμή με σχετική οικονομική αυτάρκεια, σήμερα με την πολυπλοκότητα και πολυσυνθετότητα των πραγμάτων (οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών) σε παγκόσμια κλίμακα, υπό συνθήκες δηλαδή παγκοσμιοποίησης, αυτή η «λύση» φαίνεται μάλλον αδύνατη και σε κάθε περίπτωση αυτοκτονική. Σ' αυτό το σημείο

βρισκόμαστε σήμερα. Η σαν σε κατάσταση ανάγκης επιχειρούμενη λύση, η αντιμετώπιση της κρίσης, συνοδεύεται αναγκαστικά από μια «δίκη της Ιστορίας». Η αναζήτηση των αιτίων και των υπαιτίων και η απόδοση των όποιων ευθυνών στους τελευταίους είναι το περιεχόμενο της «δίκης της Ιστορίας». Ο άνθρωπος αρέσκεται να «δικάζει την Ιστορία». Ίσως καλυπτόμενος πίσω από την ασφάλεια της χρονικής απόστασης. Και για να εξασφαλίσει έτσι την καινούργια εκκίνηση. Να μην ξανακάνει τα ίδια λάθη που τα δίκασε, κατεδίκασε. Όμως τα λάθη έχουν πάντα ένα σιδερένιο νόμο που τα διέπει: Να επαναλαμβάνονται. Είναι συγγενής νόμος προς τον άλλο, της επαναληψιμότητας της Ιστορίας.

Πολλές φορές, μέσω της *ετερογονίας των σκοπών*, επέρχονται αποτελέσματα καταστροφικά στη ζωή των ατόμων και των κοινωνιών, με τα αίτιά τους άγνωστα, δυσανάγνωστα και δυσεξακρίβωτα. Αυτή είναι η πολύ-συνθετότητα των πραγμάτων, που κάποιος την περιγράφουν ή και την συνθέτουν ως επιστήμη της *θεωρίας του χάους*. Τα γεγονότα, όταν δεν τα βλέπει κάποιος ως απλός θεατής, όταν δεν τα κατανοεί, αλλά και κυρίως όταν υφίσταται τις επιπτώσεις και συνέπειές τους στο πετσί του,

προκαλούν πάντα κοινωνική αγανάκτηση και αφεύκτως μετατρέπονται σε σκάνδαλα, είτε λόγω της δικής τους αντικειμενικής βαρύτητας από πλευράς ηθικής απαξίας είτε λόγω της επιτήδειας προβολής τους από ανθρώπους δυναμένους και διαθέτοντες τα μέσα να διαπλάσσουν την κοινή γνώμη. Παλιά, στην αρχαία Αθήνα, υπήρχαν, σαν παράπλευρη δράση των σοφιστών, οι λεγόμενες «εταιρείες συκοφαντών», που είχαν σαν «έργο» τους τη συστηματική και επ' αμοιβή διαβολή κάποιων διακεκριμένων και ως εκ τούτου ευάλωτων πολιτών. Οι διακρινόμενοι σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές είναι εξ ορισμού στόχος. Κατ' ακολουθία και τρωτοί, ευάλωτοι. Και πάντως αξιόβλητοι.

Σήμερα, η σύγχρονη δημοκρατία διαθέτει πληθύ θεσμών, μέσων και οργάνων για τη δημοσιοποίηση και τον έλεγχο θεμάτων δημοσίου συμφέροντος, διαφάνειας και χρηστής διοίκησης. Η δημοσιοποίηση είναι δημοκρατική απαίτηση και τρόπος δημοκρατικής άμυνας. Ενεργοποιεί τα κοινωνικά ανακλαστικά, ευαισθητοποιεί τους πολίτες και τους κάνει πιο κριτικούς και πιο απαιτητικούς ως προς τα προσόντα των αντιπροσώπων και ηγητόρων τους και τη συνέπειά τους ως προς τον τρόπο εκτελέσεως των

καθηκόντων τους. Ο «σταυρός» της αξίας και της εγκυρότητας της δημόσιας κριτικής βρίσκεται στο σημείο ισορροπίας εκείνο, όπου παράλληλα με την ανάδειξη του δυνητικά σκανδαλώδους γεγονότος δεν θα θίγεται ο πυρήνας της προσωπικότητας του εγκαλούμενου ατόμου. Πολύ συχνά όμως στη σύγχρονη «άμεση» δημοκρατία, την και τηλεοπτική καλούμενη, στα δημόσια αξιώματα και στις δημόσιες υποθέσεις η μαγική αξία της μυστικότητας και του «ιεροφαντισμού» όχι μόνον αμφισβητήθηκε ριζοσπαστικά, αλλά τοις πράγμασι εξαλείφθηκε ως απαρχαιωμένη και ως αντιβαίνουσα στην ουσία της δημοκρατίας. Η απομυθοποίηση απελευθερώνει. Αλλά και ευτελίζει. Η διαφάνεια θεοποιήθηκε και κυριαρχεί. Παρατηρείται όμως ιστορικώς ότι η ειδωλολατρεία της διαφάνειας και η συνακόλουθη απαίτηση γι' αυτή ανθεί, έστω και προσχηματικά, πάντα σε εποχές παρακμής και ηθικής κατάπτωσης. Οράτε τη *glasnost* τις τελευταίες ημέρες της Σοβιετίας, επί Μ. Γκορμπατσώφ. Ποτέ η ανθρωπότητα δεν γνώρισε τη στιγμή κατά την οποία μια κοινωνία μπόρεσε να βγει από την παρακμή με «δίκες της Ιστορίας» και «καθάρσεις» ή με «από μηχανής θεούς». Αυτά είναι στοιχεία και συμπεράσματα της αρχαίας τραγωδίας,

«περαίνουσα την των τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν». Όχι της πραγματικής ζωής και της πορείας των πολιτειών.

Η κοινοβουλευτική δημοκρατία, που ομολογείται συχνά πώς ενώ δεν είναι το άριστο πολίτευμα είναι μολαταύτα το καλύτερο από τα υπάρχοντα, δοκιμάζεται σήμερα δεινώς και παντοιοτρόπως. Το σημείο αιχμής της αμφισβήτησής της είναι η αντιπροσώπευση. Το στοιχείο, δηλαδή, εκείνο που την καθιστά δυνατή και ποιοτική. Γιατί αντιπροσώπευση σημαίνει, στην ολοκληρωμένη λειτουργικότητά της, σύνθεση, συλλογικότητα, υπέρβαση και μετάβαση από το ατομικό και το εγωιστικό στο συλλογικό και από το συντεχνιακό ή ταξικό στο κοινωνικό. Η αντιπροσωπευτική κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν είναι ταξική. Ούτε και αταξική, γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν αφύσικο. Είναι πολυταξική, σε αρμονική κατά το δυνατό σύνθεση, με δύο πρόσθετες συνθήκες που πρέπει να βρίσκονται σε διαρκή ενέργεια, την κινητικότητα (πολιτική, κοινωνική, οικονομική) και τη διεύρυνση της μεσαίας τάξης στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Οι αντιπροσωπευτικοί θεσμοί, όργανα και άνθρωποι – βουλευτές, διεκπεραιώνουν αυτό το έργο, της αρμονικής σύνθεσης των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Αυτή πρέπει να είναι η αποστολή τους. Η

αντιπροσωπευτική δημοκρατία χτυπιέται αμείλικτα από τους ατομιστές–εγωιστές εκείνους που καθισμένοι μπροστά στην τηλεόραση ή στην οθόνη του υπολογιστή τους και παίζοντας στο πληκτρολόγιό τους αναβαθμίζουν τη γνώμη τους σε απόλυτη αξία και τους εαυτούς τους σε απόλυτους κριτές. Τα *blogs*, (κέντρα διαδικτυακού διαλόγου), η υπερπληροφόρηση με τα *portals* του διαδικτύου, η επικοινωνία των μοναχικών ανθρώπων (δυστυχώς των νέων ανθρώπων) με τα *chat-rooms*, με τους ηλεκτρονικούς τρόπους κοινωνικής δικτύωσης και τα διαδικτυακά *fora*, καλλιεργούν στους χρήστες μία ψευδαίσθηση παντογνωσίας και παντοδυναμίας. Οι τηλεθεατές χωρίς να το καταλαβαίνουν γίνονται θύματα κάποιων επιδέξιων υποβολέων γνώμης και υποκινητών, συχνά τόσο δυνατών, ώστε οι παλιοί, παραδοσιακοί προπαγανδιστές να μοιάζουν μπροστά τους σαν απλοί «τελάληδες» της αγοράς.

Έτσι, η τηλεοπτική αγορά και ο ψηφιακός διάλογος εξουδετερώνουν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό το διαμεσολαβητικό ρόλο του αντιπροσώπου βουλευτού και καθιστούν τους μεντιανθρώπους κυρίαρχους του παιχνιδιού. Χωρίς καμμία αμφιβολία είναι ένα *power game*, ένα παιχνίδι εξουσίας, που παίζεται αποκάλυπτα και

απροσχημάτιστα. Η δημόσια διατύπωση γνώμης από τους τηλεοπτικούς αστέρες είναι ασφαλώς το ασκούμενο δημοκρατικό δικαίωμα. Κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει. Μπορεί όμως να παραθέσει κάποιες σχετικές υποδηλώσεις όπως: Η καταγγελία από τα ΜΜΕ πρέπει να γίνεται με μέτρο. Κανείς δεν είναι κάτοχος της «εξ αποκαλύψεως αλήθειας». Τη σκηνή του Ευαγγελίου κατά την οποία ο Πιλάτος διαλέγεται με το Χριστό, όταν ο Ιησούς του λέει, *«ήλθα να κηρύξω την αλήθεια»*, και τον ερωτά *«και τι εστίν αλήθεια;»* και Εκείνος δεν απαντά, δεν πρέπει να την ξεχνούμε. Από εκείνη τη στιγμή η αλήθεια κατέστη το αιώνιο ζητούμενο της ανθρώπινης ζωής. Σε άλλη περίπτωση ο Χριστός διακηρύττει, *«εγώ ειμί η αλήθεια και η οδός και ο ακολουθών εμέ ου περιπατήσει εν τη σκοτία ...»*, συντάσσοντας έτσι την υπέροχη εξίσωση της αλήθειας με τη θεότητα.

Η καταγγελία δεν πρέπει να γίνεται με εμπάθεια. Ούτε να υποκαθιστά τον εισαγγελέα και τα αρμόδια δικαστήρια. Και να γίνεται έτσι λόγος για τηλε-εισαγγελείς και τηλε-δικαστήρια. Εάν οι κατηγορίες είναι αβάσιμες και αόριστες, όπως συχνά συμβαίνει, τότε, εκτός από το δεοντολογικά ανεπίτρεπτο, παραβιάζεται και η θεμελιώδης και πανάρχαια

αρχή κάθε πολιτισμένου δικαιοῦκού συστήματος, αυτή του ορισμένου κατά πάντα κατηγορητηρίου που στηρίζεται στο πανάρχαιο νομικό αξίωμα, «*nullum crimen, nulla poena, sine lege*».

Επί πλέον, διασπάται η αρχή της αναλογικότητας, η άλλη αξιωματική αρχή που ορίζει το βαθμό των αδικημάτων και τη σχέση τους με τις ανάλογης βαρύτητας ποινές. Ο καταγγελλόμενος έχει, ως από τηλεοράσεως διαπομπεμφθείς, τιμωρηθεί, αμετακλήτως μάλιστα, γιατί εκεί, τότε, δεν υπάρχει διαδικασία επανόρθωσης, επί κακούργηματι, ανεξαρτήτως αν το δημόσιο παράπτωμά του ήταν πταισματικής βαρύτητας. Τα «κύμβαλα» και ο εξ αυτών θόρυβος, το ύφος των σχολιαστών και κατηγορών και η δύναμη της εικόνας υπαγορεύουν νέες «αναλογικότητες». Πάντοτε σε βάρος του καταγγελλομένου «δράστου», που εξελίσσεται με την τηλεοπτική διαδικασία-δίκη σε θύμα που υφίσταται ανεπανόρθωτη βλάβη της προσωπικότητάς του. Ολόκληρη η υποεπιστήμη της θυματολογίας, ως κλάδου της εγκληματολογίας εξατμίζεται.

Οι τηλεοπτικές δίκες συνήθως συνεπιφέρουν και μια άλλη δυσμενέστατη συνέπεια. Αντιστρέφουν την άλλη μέγιστη νομική αξία που πρέπει να είναι πάντα απα-

ραβίαστη, το τεκμήριο της αθωότητας. Ο τιθέμενος στο στόχαστρο των τηλεοπτικών πολυβολείων πρέπει να αποδείξει την αθωότητα του υπό συνθήκες που δεν παρέχουν καμμία εγγύηση ισότητας των όπλων, έστω και «σκηνοθετικά», αντί οι επιτιθέμενοι πολυβολητές να φέρουν τις αποδείξεις τους για την ενοχή του πολυβολουμένου.

Των πραγμάτων ούτως εχόντων και με το θόρυβο περί σκανδάλων να είναι τόσο εκκωφαντικός σε ένα συμπέρασμα καταλήγω : Κανένας δικαιολογητικός λόγος δεν υπάρχει που να νομιμοποιεί τον όποιον πολιτικό παράγοντα (άτομο-βουλευτή ή κόμμα) να στρέφεται δικαστικά κατά του πολιτικού αντιπάλου. Η δικανική κρίση προϋποθέτει ουδετερότητα, αντικειμενικότητα και ανεξαρτησία, στοιχεία μη συμβατά με την πολιτική αντιπαλότητα. Γι' αυτό πρέπει όλοι να κρίνονται από το φυσικό τους δικαστή. Της τακτικής δικαιοσύνης. Καμμία ειδική δικαιοδοσία να μην υπάρχει, ούτε διά συνταγματικών ρητρών, και σε καμμία ειδική διαδικασία να μην υποβάλλονται οι πολιτικοί, είτε εξεταστική λέγεται, είτε προκαταρκτική και προανακριτική και ούτω καθεξής. Οιοσδήποτε πολίτης (και φυσικά ο αρμόδιος εισαγγελέας)

να έχει το δικαίωμα της εγκλήσεως-μηνύσεως κατά υπουργού ή βουλευτού για δημόσια αδικήματα (απιστία, παράβαση καθήκοντος, δωροδοκία, εσχάτη προδοσία), με διευρυμένη και ελαστική την έννοια του εννόμου συμφέροντος. Η δικαιοσύνη να επιλαμβάνεται, χωρίς την παρεμβολή της Βουλής. Και να αναλαμβάνει έτσι ο καταγγέλλων–εγκαλών πολίτης και την ευθύνη των πράξεών του.

Οι συνταγματικές διατάξεις σχετικά με την ευθύνη υπουργών ή την ασυλία βουλευτών, με τις ειδικές παραγραφές (εξαλείψεις του αξιοποίνου για τη νομική ακρίβεια) και τις αναστολές (στην περίπτωση της ασυλίας) δεν είναι προστατευτικές πρόνοιες και προνόμια, όπως εσφαλμένως νομίζεται και κακεντρεχώς διατυμπανίζεται. Δεν υπάρχει κανένα *esprit de corps* μεταξύ των βουλευτών. Ούτε ισχύει η απλοϊκή αντίληψη ότι «κόρακας κοράκου μάτι δεν βγάζει». Ο ανταγωνισμός, πολλάκις αθέμιτος, και η αντιπαλότητα κυριαρχούν. Και παράγεται σ' εκείνο το περιβάλλον κατά μονοκαλλιέργεια φθόνος και μόνο φθόνος. Πρόκειται απλά για προκαταρκτική ποινή όταν ενεργοποιούνται οι σχετικές διαδικασίες, βαρύτερη από οποιαδήποτε άλλη. Η τηλεοπτική λαιδορία, η ειρωνεία, ο

προπηλακισμός, ο χλευασμός, ο ονειδισμός και η δημόσια διαπόμπευση, καθώς και τα άλλα ταπεινωτικά ευρήματα της *Θερσίτικης* αναίδειας που κανένας δεν μπορεί να αναχαιτίσει, είναι σε κάθε περίπτωση βαρύτερες ποινές και από αυτή τη θανατική ακόμη. Γιατί τί αξία μπορεί να έχει η ζωή χωρίς τιμή; Προπαντός για ανθρώπους που κατά κανόνα εμπνεύσθηκαν, γοητεύτηκαν και αφιερώθηκαν σε έννοιες και σε ιδεώδη, όπως δόξα και τιμή και υστεροφημία. Σ' αυτό το τρίπτυχο μάλιστα συνέπτυξαν όλη την υπόστασή τους. Και γι' αυτό ξόδεψαν την ζωή τους όλη.

Αυτή η τακτική της επιβολής των δημόσιων, λαϊκών ποινών ισχύει πάντα, σε όλες τις εποχές παρακμής, όπως και σε εκείνη της παρακμιακής Αθήνας του 4^{ου} αιώνα, που πραγματεύεται ο «*Περί Στεφάνου*» λόγος του Δημοσθένη. Το μάταιο και εθνικά ανώφελο της αντιπαλότητας και αντιμαχίας των προσωπικοτήτων στις μεγάλες αντιδικίες της αρχαιότητας πρέπει να διδάσκεται στους Έλληνες ως δίδαγμα και παράδειγμα προς αποφυγή. Αντιθέτως, η συνεννόηση και συνεργασία των σφοδρών πολιτικών αντιπάλων, του Αριστείδη και του Θεμιστοκλή (και του Σπαρτιάτη Ευρυβιάδη) την ώρα της μεγίστης, της

πολεμικής κρίσεως, της ναυμαχίας της Σαλαμίνας, αποτελεί φωτεινό ορόσημο εθνικού καθήκοντος και σταθερό οδοδείκτη για την κατάκτηση της αιώνιας δόξας. Και ως τέτοιο πρέπει να φωτίζεται και να διδάσκεται στη μελέτη της ιστορίας.

ΜΕΡΟΣ Β΄: Η Πολιτική Δίκη τον 4^ο αι. π.Χ.

Το ιστορικό φαινόμενο της Αθηναϊκής δημοκρατίας, το τόσο ένδοξο και λαμπερό, είναι ταυτόχρονα γεμάτο από αντιφάσεις. Σαν να προκαλεί το θεατή του ή το συστηματικό μελετητή του να συνειδητοποιήσει ότι δεν είναι εύκολη υπόθεση η σπουδή και κατάγνωση ενός τέτοιου μοναδικού και πολυσύνθετου φαινομένου. Είναι μάλλον θέμα για ασκημένους στη διαλεκτική νόες. Για δυνατούς λύτες. Και όχι για δεδομένους και πρόθυμους λατρευτές.

Να αναλογισθεί κανείς ότι εάν ο Παρθενώνας είναι, όπως ασφαλώς και είναι, το ζενίθ του Αθηναϊκού πολιτισμού, εκεί, στον ίδιο βράχο βρίσκεται και το ναδίρ της κατάπτωσης. Το «*Κυλώνειον άγος*». Έτσι ονομάστηκε και έμεινε στην ιστορία το ανοσιούργημα της σφαγής των οπαδών του πραξικοπηματία Κύλωνα που είχαν καταλάβει την Ακρόπολη (612 π.Χ.). Μετά ταύτα έπεσε λοιμός στην πόλη, πράγμα που ερμηνεύθηκε ως τιμωρία από τους θεούς. Για τον εξαγνισμό οι Αθηναίοι εκάλεσαν τον Επιμενίδα τον Κρήτα, σοφό ιερομάντη, γνωστό και φημισμένο σ' όλο τον Ελληνικό κόσμο της εποχής.

Αν, εξάλλου, ο ορισμός της Δημοκρατίας παραδίδεται ως αιώνια παρακαταθήκη στην ανθρωπότητα όλη από τον Θουκυδίδη με τον Επιτάφιο του Περικλέους, η εκτέλεση με κώνειο του αδίκως καταδικασθέντος Σωκράτη δεν είναι η απόλυτη ένσταση για την ουσία της εφαρμοσμένης δημοκρατίας;

Μήπως ακόμη η Αθηναϊκή δημοκρατία δεν άφησε το Μιλτιάδη, το νικητή του Μαραθώνα να πεθάνει, από τραυματική γάγγραινα στη φυλακή την επόμενη κιόλας χρονιά του Μαραθώνιου θριάμβου του; Ή το Θεμιστοκλή, τον ήρωα της ναυμαχίας της Σαλαμίνας, να αυτοκτονήσει εξόριστος στην αυλή του Αρταξέρξη, όταν ο Πέρσης βασιλιάς του ζητούσε να ηγηθεί εκστρατείας εναντίον της Ελλάδας; Δεν εξοστράκισε - τι αποτρόπαιος θεσμός και αυτός ο εξοστρακισμός (!) - η Αθήνα τον Αριστείδη, τον καλούμενο και Δίκαιο, που πέθανε στην εξορία αφού υπέβαλε τον εαυτό του στον από πείνα θάνατο; Εξόριστος δεν πέθανε και ο μέγας τραγικός Αισχύλος στη Γέλα της Σικελίας, όπου είχε καταφύγει, «διωκόμενος» από το Αθηναϊκό κοινό, το ίδιο που τον αποθέωνε όταν εκείνος δίδασκε την «Ορέστεια» στο θέατρο του Διονύσου; Η παράδοση κρατεί και μια ενδιαφέρουσα και κάπως κωμική

λεπτομέρεια σχετικά με το θάνατό του. Λέγεται ότι σκοτώθηκε όταν δέχθηκε στο κεφάλι του μια χελώνα που είχε ρίξει από ψηλά ένας αετός.

Αλλά ο ανόσιος κατάλογος των θυμάτων των πολιτικών παθών της Αθηναϊκής δημοκρατίας δεν έχει τελειωμό. Ο αρχιτέκτονας του Παρθενώνα (και του ναού του Επικούρειου Απόλλωνα στη Φιγαλεία), ο Ικτίνος, ο μεγαλύτερος ίσως αρχιτέκτονας της αρχαιότητας, φυλακίστηκε αρχικά και στη συνέχεια εξορίστηκε και πέθανε στην εξορία. Ο μέγιστος γλύπτης της αρχαιότητας, ο Φειδίας, που φιλοτέχνησε και το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Ολυμπίου Διός, για το οποίο είπαν οι αρχαίοι *«εί Θεός ήλθ' επί γής εικόνα δείξαι Φειδία, εί σύ γ' έβης ές ουρανόν Θεόν οψόμενος»*, δημιουργούσε τα αριστουργήματά του στον Παρθενώνα και την ίδια στιγμή εδιώκετο και κατεδικάζετο από τους Αθηναίους. Ο ίδιος ο ισχυρός ανήρ του 5^{ου} π.Χ. αι., του *«χρυσού αιώνα»*, ο Περικλής, μετά τις πρώτες πολεμικές επιχειρήσεις του Πελοποννησιακού πολέμου καθαιρέθηκε από το αξίωμα του Στρατηγού και τιμωρήθηκε με το κολοσσιαίο πρόστιμο των 50 ταλάντων περίπου. Κατά σύμπτωση όσο είχε επιβληθεί και στο Μιλτιάδη, που το εξόφλησε μετά θάνατον ο γιός του Κίμων.

Μολονότι ο Περικλής γρήγορα αποκαταστάθηκε, το 429 π.Χ. πέθανε απογοητευμένος από τη στάση των Αθηναίων διωκτών του, που τους καθοδηγούσε ένας βυρσοδέψης, ο διαβόητος δημαγωγός Κλέων. Είχε τραγικά πονέσει όταν είδε τους δύο γιούς του να πεθαίνουν από το λοιμό. Και ο ίδιος πέθανε από το φοβερό λοιμό. Η ζηλόφθονη μοίρα της Αθηναϊκής δημοκρατίας δεν χαρίστηκε ούτε και στο Φωκίωνα τον «Χρηστόν», το στρατηγό και πολιτικό που έμεινε στην ιστορία για το δίκαιο και αυστηρό πνεύμα με το οποίο διοικούσε και επικοινωνούσε με το λαό. Οι Αθηναίοι τον κατεδίκασαν για προδοσία εις θάνατον και σε ηλικία 85 ετών (317 π.Χ.) τον υπεχρέωσαν και αυτόν να πει το κώνειο.

Από αυτόν το θλιβερό κατάλογο των τραγικών επεισοδίων που σαφώς αμαυρώνουν τη δόξα της Αθηναϊκής δημοκρατίας δεν θα παραλείψουμε τη «δίκη των στρατηγών». Στις Αργινούσες, κοντά στη Λέσβο, το 406 π.Χ., δύο χρόνια πριν από τη λήξη του δικού μας ολέθριου «τριακονταετούς πολέμου», του Πελοποννησιακού, με τον οποίο ξαιμάτωσε η Ελλάδα, νίκησαν οι Αθηναίοι. Οι Λακεδαιμόνιοι με τους συμμάχους τους τότε, εκεί, υπέστησαν συντριπτική ήττα. Αλλά οι νικητές Αθηναίοι

στρατηγοί όταν έφθασαν στην Αθήνα εδοκίμασαν μια οδυνηρή έκπληξη. Οδηγήθησαν σε δίκη και καταδικάσθησαν εις θάνατον, γιατί κατά το εν πολλοίς κατασκευασμένο κατηγορητήριο δεν είχαν διασώσει τους ναυαγούς και δεν είχαν περισυλλέξει τους νεκρούς του Αθηναϊκού στόλου. Το ελαφρυντικό της ανωτέρας βίας, λόγω της τρικυμίας που δεν τους επέτρεψε την ανάλογη δράση, απερρίφθη. Από τους δικαστές, μετά από μια επεισοδιακή δίκη από πλευράς δικονομικής τάξεως, μόνον ο Σωκράτης, σα να προείδε τι θα συνέβαινε στον ίδιο μετά από 67 χρόνια, έδωσε αθωωτική ψήφο. Η δίκη – καταδίκη της ντροπής ήταν γεγονός.

Έχει λεχθεί από έναν διάσημο Αμερικανό ιστορικό, τον Χένρι Άνταμς, της οικογένειας του δεύτερου (Τζων Άνταμς) και του έκτου (Τζων Κουϊνς Άνταμς) προέδρων των ΗΠΑ, πως *«πολιτική είναι η συστηματική οργάνωση και εκδήλωση της εμπάθειας»*. Δεν υπάρχει καλύτερο πεδίο επαλήθευσης και εφαρμογής αυτής της ρήσης του Άνταμς από το Ελληνικό. Και δη αυτό της Αθηναϊκής δημοκρατίας. Σε όσους μιλούν για φυλετική ασυνέχεια των νεοελλήνων με τους αρχαίους Έλληνες, αρκεί η επίκληση του ιστορικού παραδείγματος της διαχρονικής πολιτικής

συμπεριφοράς των Ελλήνων για την απόδειξη περί του αντιθέτου. Ότι δηλαδή είναι ίδιοι, ολόιδιοι, με τα ίδια πάθη, φθόνο, αντιζηλία, μισαλλοδοξία και τίς φανατικές εμμονές, τους ίδιους τρόπους αλληλοεξόντωσης, την ίδια και παντοτινή ροπή προς αυτοκαταστροφή και ούτω καθεξής.

Σ' αυτό το πλαίσιο, της «*συστηματικής οργάνωσης της εμπάθειας*» στην παρακμάζουσα Αθήνα του 331 π.Χ., την ίδια στιγμή που ο Μέγας Αλέξανδρος νικούσε στα Γαυγάμηλα (κοντά στη σημερινή Μοσσούλη του Ιράκ) το Δαρείο, εντάσσεται και ο «*Περί Στεφάνου*» λόγος του Δημοσθένη. Πρόκειται για μια σφοδρή πολιτική αντιδικία μεταξύ του Δημοσθένη και του Αισχίνη. Το όνομα και ο δικονομικός νόμος της αντιδικίας, «*Γραφή παρανόμων*». Ο Αισχίνης επιτίθεται κατά του πολιτικού του αντιπάλου, του Δημοσθένη, με τον «*Κατά Κτησιφώντος*» λόγο. Ο Δημοσθένης απαντά με τον «*Περί Στεφάνου*».

«*Γραφή παρανόμων*» ήταν θεσμός του Αθηναϊκού δημοσίου δικαίου που αποσκοπούσε στην τήρηση της νομιμότητας, της νομοφυλακίας. Όλοι οι μεγάλοι νομοθέτες της αρχαιότητας, Λυκούργος, Σόλων, Δράκων, Ζάλευκος, Χαρώνδας, ελάμβαναν πρόνοιες για το μη ευμετάβλητο των νομοθεσιών τους. Ήταν γνωστό το

ανέκδοτο σε όλον τον αρχαιοελληνικό κόσμο, κατά το οποίο ο Ζάλευκος των Επιζεφυρίων Λοκρών, ο πρώτος που θέσπισε γραπτούς νόμους, έδινε τη δυνατότητα να αλλάξουν το νόμο, με τη διαφορά ότι ο εισηγούμενος τον καινούργιο νόμο έπρεπε... για λόγους ευνοήτους, να φέρει τον τράχηλό του σε βρόχο. Την αρμοδιότητα της νομοφυλακίας είχαν αρχικά ο Άρειος Πάγος, που δεν ήταν αμιγώς δικαστήριο αλλά ένα είδος συγκλήτου τέως αρχόντων, όπως οι έφοροι της Σπάρτης ή οι συγκλητικοί (*senatores*) της ρωμαϊκής συγκλήτου (*senatus*).

Μετά τα Μηδικά η Αθήνα υπερίμνησε τις δυνάμεις της, έγινε πιο εγωκεντρική και στην κυριολεξία διέλυσε τη μεγάλη συμμαχία του Αιγαίου, την Αμφικτιονία πολιτικο-θρησκευτικού χαρακτήρα, στην οποία μετείχαν 300 Ιωνικές πόλεις, ανθούσες οικονομικά και πολιτισμικά. Αν υποθέσουμε πως καθεμιά από αυτές διέθετε κατ' ελάχιστο δέκα πλοία, τότε εύκολα διαπιστώνουμε πως η ναυτική δύναμη της συμμαχίας ανήρχετο σε 3.000 πλοία. Την ευπαθή ισορροπία αυτής της Αμφικτιονίας ετάραξε ο Περικλής «αρπάζοντας» το ταμείο της Δήλου, προκειμένου να το μεταφέρει προς ... φύλαξη στο ιερό της πολιούχου Αθηνάς.

Σκέφτηκε ποτέ κανείς την εκδοχή ότι ο «χρυσός αιώνας» του Περικλέους δεν ήταν τίποτ' άλλο παρά ο «τόκος» των Μηδικών; Μια ευζωία, με άνθηση πρωτόγνωρη στα γράμματα και στις τέχνες που δεν γνώρισε ποτέ ούτε θα γνωρίσει ξανά ο κόσμος, που κράτησε πάνω – κάτω πενήντα χρόνια, από τα οποία μόνο τριάντα ειρηνικά. Από το 467 π.Χ. (ναυμαχία στον Ευρυμέδοντα) μέχρι το 431 π.Χ. (έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου). Σ' αυτά τα χρόνια της πολιτικής ευκολίας και της οικονομικής ευμάρειας, το 462 π.Χ. για την ακρίβεια, θεσπίσθηκε η «γραφή παρανόμων» με εισηγητή κάποιον Εφιάλτη, αρχηγό των Δημοκρατικών και αντίπαλο του Κίμωνα, βοηθούμενο από τον Περικλή, που ήταν τότε μόλις 28 ετών. Ειρήσθω εν παρόδω, ότι ο Περικλής στον «Επιτάφιο» του αιφνιδιάζει τον αναγνώστη με το εγκώμιο των ανέσεων, των απολαύσεων και των ευκολιών της Αθηναϊκής ζωής που αναπτύσσει στην παράγραφο 38. Και ακόμη περισσότερο αιφνιδιάζει με τις παραδοξολογίες που διατυπώνει στην επόμενη παράγραφο του ίδιου κειμένου όπου περιφρονεί την αξία της αντικατασκοπίας για την άμυνα της πόλης, υπερτιμά το θάρρος των Αθηναίων και τις άλλες αρετές τους, ενώ επαινεί τους αγύμναστους και τους ανεκ-

παίδευτους, αφού υποτιμά μέχρι περιφρονήσεως την προπαρασκευή προς άμυνα, φθάνοντας ακόμη και στο δυσνόητο φθέγμα, ότι :

«καίτοι ει ραθυμία μάλλον ή πόνων μελέτη και μη μετά νόμων το πλέον ή τρόπων ανδρείας εθέλομεν κινδυνεύειν, περιγίγνεται ημίν τοις τε μέλλουσιν αλγεινοίς μη προκάμνειν...».

«αν και με ραθυμία παρά με επίπονες ασκήσεις θέλουμε να διακινδυνεύουμε και το πλεονέκτημα το αποκτούμε με ανδρεία που την έχουμε όχι από νομικούς καταναγκασμούς αλλά από τον τρόπο ζωής μας και κατά τούτο υπερέχουμε, ότι δεν καταπονούμεθα εκ των προτέρων για μελλοντικές κακουχίες...».

Έτσι διολίσθησε η Αθήνα από το Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα στον Πελοποννησιακό πόλεμο, στην ήττα και στην παρακμή. Άς λεχθεί εν παρενθέσει, ότι ο Περικλής σε μια δημηγορία του πριν από τον Πόλεμο υπερτόνιζε τη ναυτική υπεροχή των Αθηνών έναντι της Σπάρτης. Η ειρωνεία είναι ότι η Αθήνα έχασε τον Πόλεμο στη θάλασσα!

Με αυτές τις επισημάνσεις δεν θέλουμε να μειώσουμε ούτε στο ελάχιστο την αξία του κορυφαίου πολιτικού κειμένου στην παγκόσμια ιστορία, του ύμνου στη δημοκρατία, του «*Επιτάφιου*» του Περικλέους. Θέλουμε να υποδηλώσουμε απλά ότι ο λαϊκισμός είχε μολύνει ακόμη και την πολιτική του Περικλή. Τα *θεωρικά*, δηλαδή ο οβολός, που εδίδετο στον Αθηναίο πολίτη για να πάει στο θέατρο και που έχει χαρακτηριστεί ως μέγιστο δείγμα δημαγωγίας, ήταν «εφεύρεση» του Περικλή. Όταν αργότερα, μετά το 400 π.Χ., κάποιοι απειράθησαν και επρότειναν να διατεθούν τα ποσά των «*θεωρικών*» για στρατιωτικές ανάγκες όχι μόνον καταψηφίσθηκε η πρόταση, αλλά ψηφίσθηκε νόμος να τιμωρούνται με θάνατο οι εισηγούμενοι την αλλαγή. Άθλια νοοτροπία. Πρώτης τάξεως συνταγή για ραθυμία, παραίτηση και παρακμή. Και φυσικά δεν μπορεί να γίνει δεκτή η άποψη ότι τα *θεωρικά* ήσαν θεσμός χάριν παιδευτικών και μόνο σκοπών. Και όχι λαϊκισμός. Η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων όμως, όπως διδάσκει επίμονα η Ιστορία, είναι διαφορετική. Πρώτα έρχονται οι ανάγκες για την άμυνα και την ελευθερία της πατρίδας και ύστερα όλα τ' άλλα. Αν αυτή η σειρά ανατραπεί, τότε έχουμε καταβύθιση στην παρακμή. Ένας πρόδρομος

«Συβαριτισμός» υπέφωσκε στην Αθήνα του Περικλή και των κατοπινών δεκαετιών με προδιαγεγραμμένο το κακό και χωρίς επιστροφή τέλος της. Οι «ευδαίμονες πολίτες» της άμεσης δημοκρατίας της Αθηναϊκής δημοκρατίας, οι συνθέσαντες ένα είδος λαϊκής απολυταρχίας κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ., κατέληξαν ή κατήντησαν εκτός από φθονοκινούμενοι, φιλέκδικοι εναντίον αλλήλων και έρμια των παθών τους, υιοθετώντας με τη μέγιστη ευκολία τη συκοφαντία οι μεν κατά των δε και αντιστρόφως, να γίνουν «μισθοφόροι πολίτες», αμειβόμενοι οι φτωχότεροι με ένα, δύο, τρεις οβολούς, προκειμένου να εκτελέσουν τα χρονοβόρα πολλαπλά καθήκοντά τους στην Εκκλησία του Δήμου, στη Βουλή, στην Ηλιαία και όπου αλλού. Σ' αυτό το κλίμα έλαβε χώρα η δίκη «Κατά Κτησιφώντος» και «Περί Στεφάνου».

Θεσμική έκφανση για «βάθεμα και πλάτεμα» της Αθηναϊκής δημοκρατίας του 5^{ου} αιώνα π.Χ. ήταν η «γραφή παρανόμων». Οιοσδήποτε πολίτης, ο βουλόμενος, μπορούσε να ασκήσει δημόσια ποινική κατηγορία, εν είδει εισαγγελέως, εγγράφως (γι' αυτό ελέγετο *γραφή*), με την οποία επεδίωκε την κατάργηση παρανόμου νόμου ή ψηφίσματος. Εγκαλούμενος ήταν όποιος είχε εισηγηθεί τον

παράνομο νόμο ή το ψήφισμα ή ακόμη και όποιος είχε συνεργήσει ή συνηγορήσει – αγορεύσει υπέρ του παράνομου νόμου. Η γραφή παρανόμων εξεδικάζετο στην *Ηλιαία*, στο κύριο και τακτικό, ανώτατο λαϊκό καθαρά δικαστήριο της Αθηναϊκής δημοκρατίας που συνεδρίαζε κοντά στην αγορά. Είχε συσταθεί επί Σόλωνος, απετελείτο από 5000 ή 6000 δικαστές – πολίτες που εκληρώνοντο ανά 500 ή 600 από κάθε μία από τις 10 φυλές των Αθηνών. Εδίκασε όλες τις ποινικές, πλην του φόνου, και πολιτικές (μάλλον δημοσίου δικαίου και όχι απλές αστικές ιδιωτικές) διαφορές. Ο φόνος εδικάζετο στον Άρειο Πάγο.

Ο πάγος (βράχος) του Άρη καθιερώθηκε ως τόπος ιερός και δικαστήριο, όταν, πριν ακόμη αρχίσει η μέτρηση του χρόνου και η καταγραφή της Ιστορίας, δηλαδή στα χρόνια του βαθέος μύθου, συνήλθαν εκεί οι θεοί για να δικάσουν ένα έγκλημα τιμής. Ο Άρης είχε σκοτώσει τον Αλιρρόθιο, το γιο του Ποσειδώνα (το όνομά του σημαίνει ο πληττόμενος από τη θορυβώδη θάλασσα) γιατί προσέβαλε με σεξουαλική παρενόχληση – δεν γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό – τη θυγατέρα του Αλκίππη, που την είχε κάμει με τη βασιλοπούλα Άγραυλο, τη θυγατέρα του Κέκροπα, του πρώτου βασιλιά των Αθηνών. Οι θεοί εδίκασαν εκεί στο

βράχο τον Άρη και τον αθώωσαν, όπως μας μεταφέρει το μύθο ο Απολλώνιος ο Ρόδιος. Το πρώτο νομολογιακό προηγούμενο του Αρείου Πάγου, λοιπόν, ήταν αθώωση για έγκλημα τιμής. Αυτό κάτι σημαίνει για την αρχή της διάπλασης των ηθών στην αρχαία Ελλάδα.

Η *γραφή παρανόμων* ξεκίνησε ως κορυφαία ίσως έκφραση της άμεσης δημοκρατίας και δή των αξιωματικών αρχών της ισονομίας και της ισηγορίας συγκεκριμένα. Όταν η Αθηναϊκή δημοκρατία ήταν κραταιά, αυτό το δικαστικό, νομικοπολιτικό εργαλείο ελάχιστα χρησιμοποιήθηκε. Όταν όμως αυτή αδυνάτισε και τα πολιτικά πάθη αποχαλινώθηκαν – αυτό συνέβη μόλις ξέσπασε ο Πελοποννησιακός πόλεμος και αφού πέθανε ο Περικλής – τότε η *γραφή παρανόμων* μετεβλήθη από πολιτικός θεσμός σε πολιτικό όργανο προς εξόντωση των αντιπάλων. Στη φαρέτρα της εμπάθειας είχε προστεθεί ένα ακόμη βέλος. Το πιο φαρμακερό.

Κλασική περίπτωση ο «*Περί Στεφάνου*» λόγος, που όπως προείπαμε αποτελεί τη δικανική άμυνα του Δημοσθένη στον «*Κατά Κτησιφώντος*» λόγο του Αισχίνη και συγχρόνως το αριστούργημα της αρχαίας ρητορικής. Η επιχειρηματολογία, η δομή του λόγου, η ανάπτυξη και η

κλιμάκωση των θέσεων και των αντιρρήσεων του Δημοσθένη κονιορτοποιεί κατά κυριολεξία τις αιτιάσεις του Αισχίνη.

Το νομικό ζήτημα της υπόθεσης είχε τρεις πτυχές ή κατηγορίες. Πρώτη, ότι ο Κτησιφών κακώς είχε προτείνει να στεφανωθεί με χρυσό στεφάνι ο Δημοσθένης, δεδομένου ότι η θητεία του ως άρχοντος τειχοποιού δεν είχε λήξει. Νόμος απαγόρευε στεφάνωση εν ενεργεία άρχοντος. Άρχων τειχοποιός ήταν ένα ad hoc αξίωμα το οποίο ανετέθη στο Δημοσθένη, καθώς και σε άλλους εννέα (σε έναν από κάθε φυλή), όταν οι Αθηναίοι φοβηθέντες από το αποτέλεσμα της μάχης της Χαιρώνειας (338π.Χ.) απεφάσισαν να ξαναχτίσουν για τρίτη φορά τα Μακρά Τείχη. Η πρώτη ήταν όταν τα πρωτοέχτισε ο Θεμιστοκλής μετά τις Πλαταιές. Με τη λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου οι νικητές Σπαρτιάτες υπεχρέωσαν τους Αθηναίους να γκρεμίσουν οι ίδιοι τα τείχη της πόλης τους. Ο Ξενοφών περιγράφει με πολύ σαρκασμό τη σκηνή : «*Τα τείχη κατέσκαπτον υπ' αυλητρίδων πολλή προθυμία*». Η δεύτερη, όταν ο Κόνων επανοικοδόμησε τα Μακρά Τείχη το 393 π.Χ. μετά τη νικηφόρο για τους Αθηναίους ναυμαχία της Κνίδου της Μ. Ασίας, πρωτεύουσας της παλιάς Δωρικής

Εξάπολης, εναντίον της Σπάρτης. Και μάλιστα, με περσικά χρήματα που εσκορπίζοντο κατά τις περιστάσεις στις Ελληνικές πόλεις κατ' εφαρμογή του κανόνα «διαίρει και βασίλευε». Το 337-6 π.Χ. τα Μακρά Τείχη επισκευάζονται, ξαναχτίζονται για τρίτη φορά. Τότε έγινε και ο Δημοσθένης άρχων τειχοποιός.

Η δεύτερη κατηγορία της «γραφής παρανόμων» στον «Κατά Κτησιφώντος» αφορούσε το γεγονός, ότι η πρόταση έλεγε να στεφανωθεί στο θέατρο (εν θεάτρω), παρά τη σχετική διάταξη νόμου που απηγόρευε άλλες άσχετες δράσεις στα θέατρα. Εδώ βλέπουμε την ιερότητα με την οποία περιέβαλλαν οι αρχαίοι Έλληνες και δή οι Αθηναίοι τα θέατρα τους. Η μη πρόσμειξη του χώρου με άλλες εκδηλώσεις ή τελετές σήμαινε μια απόφαση και μια πολιτική για την διατήρηση της καθαρότητας, puritas, του χώρου. Και η Τρίτη αιτίαση, ότι το αιτιολογικό της πρότασης του Κτησιφώντος ήταν ψευδές, διότι ο Δημοσθένης, κατά τον κατηγορο Αισχίνη, δεν υπηρετούσε το Δήμο Αθηναίων κατά τρόπον άριστο ούτε με λόγια ούτε με έργα, όπως ισχυρίζετο ο προτείνας τη στεφάνωση Κτησιφών.

Το αποτέλεσμα της δίκης ήταν ολέθριο για τον κατηγορο Αισχίνη και απόλυτος θρίαμβος για τον Δημοσθένη. Οι φιλόλογοι δίνουν έμφαση στην ποιοτική ανωτερότητα και αξία του κειμένου. Στο χτένισμα του λόγου, στο διάλεγμα των λέξεων και των συντακτικών σχημάτων που γέννησαν το θαυμασμό στους Αθηναίους, οι οποίοι έλεγαν ότι οι λόγοι του Δημοσθένη μύριζαν λυχνάρι από την ολονύχτια επεξεργασία τους («όζειν ελλυχνίων»). Η γραφή του Δημοσθένη και η ανάλογη αρμονική προσαρμογή της στο βήμα του ρήτορα, δηλαδή στον προφορικό λόγο, ανέδειξαν τους λόγους του ως τα «τελειότερα δείγματα του ρητορικού ύφους που ποτέ δημιούργησε ο άνθρωπος», όπως γράφει ο Κωνσταντίνος Τσάτσος.

Ο Δημοσθένης γεννήθηκε στην Παιανία (384 π.Χ.). Ο πατέρας του, που ήταν μαχαιροποιός και διατηρούσε μια βιοτεχνία οπλουργίας, πέθανε όταν ο Δημοσθένης ήταν επτά χρονών. Οι κηδεμόνες του, που τους είχε ορίσει ο πατέρας του με τη διαθήκη του, όρμησαν να καταχραστούν την περιουσία του. Όμως ο Δημοσθένης συγκέντρωσε στοιχεία τα οποία αξιοποίησε όταν ενηλικιώθηκε στο μακρύ δικαστικό αγώνα που ανέλαβε και διεξήγαγε εναντίον των

καταχραστών και σφετεριστών της περιουσίας του, εκφωνώντας πέντε δικανικούς λόγους. Η ανάγκη έκαμε το Δημοσθένη δικηγόρο. Δεν υπήρχαν, άλλωστε, συστηματικές ή αποκλειστικές Νομικές σχολές στην Αθήνα του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα, όπως δεν υπήρχε η κλασσική διάκριση των εξουσιών (σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική) πράγμα που περιείχετο στη διδασκαλία του Αριστοτέλη, μολονότι τα νέα γράμματα αποδίδουν εσφαλμένως τη σύλληψη–εφεύρεση της δημοκρατικής αρχής της τριμερούς διάκρισης των εξουσιών στο Μοντεσκιέ. Η αρχαία Ελλάδα και ιδιαιτέρως η Αθήνα κατηνάλωσε όλη τη νομικοπολιτική και φιλοσοφική της σκέψη στη σπουδή για την ανακάλυψη και εμπέδωση του ηθικού κανόνα. Όχι στην αποϊδεολογικοποιημένη ηθικά αυστηρή και τυπική νομική επιστήμη. Απόδειξη, το φθέγμα του Θεόγνιδος του Μεγαρέως : *«Εν τη δικαιοσύνη συλλήβδην πάσα αρετή εστί»*. Ακόμη, το απόλυτο σχέδιασμα κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης, η *«Πολιτεία»* του Πλάτωνα, φέρει τον συνώνυμο τίτλο *«Περί Δικαίου»*, που σημαίνει ότι η Δικαιοσύνη είναι συστατικός όρος και όρος επιβίωσης οποιασδήποτε πολιτείας και άνευ τούτου *«ουδέν έστι γενέσθαι των δεόντων»*, για να θυμηθούμε σε παραλλαγή το

Δημοσθένη. Καθαρή νομική σκέψη και ανάλογες σπουδές άνθισαν ως γνωστό στην αρχαία Ρώμη ιδίως από τον 2^ο π.Χ. αιώνα. Και στο Ρωμαϊκό δίκαιο καθώς και στη στρατιωτική πειθαρχία οι ιστορικοί αναγνωρίζουν τις θεμελιώδεις αιτίες της ακμής της Ρώμης, κοινωνικά και διοικητικο-πολιτικά.

Και ο «Περί Στεφάνου» λόγος, μολονότι πνίγεται μέσα σε ένα ασφυκτικό πολιτικό περιβάλλον που περιέχει οπωσδήποτε διαστάσεις εξωτερικής πολιτικής, όσο και εσωτερικής πολιτικής ουσίας μέχρι, αν όχι κυρίως, και εμπάθειας, δικανικός λόγος είναι. Ίσως ο τελευταίος. Με δικανικούς λόγους άρχισε, με δικανικό λόγο τελείωσε αυτός ο φωτεινός Αθηναίος πολιτικός του παρακμιακού 4^{ου} αι. π.Χ. Η πολιτική του δράση δεν ήταν μόνο ρητορική, αξεπέραστα ρητορική, με τους περίφημους Ολυνθιακούς και Φιλιππικούς λόγους του. Ήταν πολιτικός και στρατιώτης μαχόμενος. Στους λόγους του εξέθετε τις θέσεις του αναλυτικά και με άφθαστη πολιτική επιχειρηματολογία και με χειρισμό της γλώσσας και του διανοήματος τέτοια που τα επιγράμματά του σαν το *«δει δη χρημάτων και άνευ τούτων ουδέν έστι γενέσθαι των δεόντων»* ή σαν το άλλο, *«το φυλάξαι τ' αγαθά χαλεπώτερον του κτήσασθαι»* έγιναν

παροιμίες εσαεί και εύχρηστες ακόμη και έπειτα από 2500 χιλιάδες χρόνια (ιδίως για εκείνο το κοινό των Ελλήνων πολιτών που διδάχθηκαν στο πρωτότυπο Δημοσθένη). Η ρητορική του δεν ήταν απλά κινδυνολογική, εκθέτουσα δηλαδή τον κίνδυνο για την ελευθερία των Αθηνών από την επεκτατική πολιτική του Φιλίππου, ούτε καν τη σύγκρουση των κρατικών συμφερόντων (αυτό το είχε διεξοδικά αναπτύξει και ο Θουκυδίδης στην ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου, στη σύγκρουση Αθηνών – Σπάρτης). Είναι ίσως ο πρώτος πολιτικός στην ιστορία της ανθρωπότητας που θίγει το θέμα του «επιθετικού πολέμου» πέραν και μακράν των συνόρων, για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη άμυνα της πόλεως. Σήμερα τον λένε «προληπτικό». Και είναι πάλι ο πρώτος που τολμά και εισηγείται ευθέως στο λαό, Εκκλησία και Βουλή – Δήμο, με τέτοιο θάρρος και παρρησία που εντυπωσιάζει, πόλεμο, ενώ ο κίνδυνος δεν ήταν *ante portas*, αλλά κάπως απόμακρος, κάπου εκεί στην Χερρόνησο (Καλλίπολη) ή στη Χαλκιδική. Μία άλλη φορά, όταν ο Σόλων ήθελε να προτείνει στους Αθηναίους πόλεμο για την ανάκτηση της Σαλαμίνας, προσποιήθηκε τον τρελλό και απήγγειλε το περίφημο ποίημά του «Ελεγείο για τη Σαλαμίνα». Ο Σόλων πέτυχε. Ο

Δημοσθένης απέτυχε. Επί Σόλωνος η παρακμή δεν είχε εισβάλει στην Αθηναϊκή κοινωνία. Οι δρόμοι για μια μέλλουσα ακμή εχαράσσοντο τότε. Στους χρόνους του Δημοσθένη η παρακμή είχε διαπεράσει στο αίμα των Αθηναίων, όπως και ο φόβος προς τη Μακεδονική σάρισα ή το γλυκοκοίταγμα προς το «*χρυσό του Παγγαίου*».

Ένα άλλο θέμα που κυριαρχούσε στη σκέψη και στους πολιτικούς λόγους του Δημοσθένη ήταν το πάντα επίκαιρο θέμα της «*έντιμης ή άτιμης ειρήνης*». Ειρήνη ναι, αλλά έναντι ποίου κόστους; Οι τασσόμενοι υπέρ του πολέμου σε όλο το βάθος της ιστορίας, οι και πολεμοκάπηλοι υβριστικά καλούμενοι, ελέγχονται, επικρίνονται και σχεδόν πάντα απορρίπτονται γιατί η πρότασή τους συνεπιφέρει το βέβαιο κόστος αίματος. Ενώ αντίστροφα, οι έμποροι της ειρήνης, κερδίζουν πάντα σε δημοφιλία. Η έννοια της ειρήνης για να έχει ολοκληρωμένο περιεχόμενο πρέπει να συνοδεύεται από δύο πρόσθετα στοιχεία. Την ελευθερία και την τιμή. Ειρήνη χωρίς ελευθερία είναι τετελεσμένη εθελοδοουλεία σε ποικίλες παραλλαγές. Και ειρήνη χωρίς τιμή είναι προπαρασκευαστική πράξη δουλείας. Είναι ζήτημα χρόνου για το πότε θα ολοκληρωθεί η ανάφλεξη και έκβαση του πολέμου που θα οδηγήσει με μαθηματική ακρίβεια την

«πόλη» κατά κρημνών. Πέρασαν από τον 4^ο π.Χ. αιώνα 23 ακόμη αιώνες μέχρι να φτάσουμε στο 1938, όταν ο Τσάμπερλαιν, πρωθυπουργός τότε της Αγγλίας, επέστρεψε από το Μόναχο, όπου είχε υπογράψει τις συμφωνίες ειρήνης με το Χίτλερ, και εκόμπαζε για την επιτυχία του, για να λάβει την ιστορική απάντηση από τον Τσώρτσιλ, επί λέξει : *«Προτιμήσατε την ατίμωση για να αποφύγετε τον πόλεμο. Αλλά δυστυχώς πολύ σύντομα θα τα έχετε ολότελα υποστεί και τα δύο»*. Τα γεγονότα τον επαλήθευσαν. Αυτή την εξέλιξη της *«άτιμης ειρήνης»* έβλεπε ο Δημοσθένης και εμάχετο σε όλη του τη ζωή να αποσοβήσει. Γιατί ήθελε να διατηρηθεί στην αιωνιότητα πάση δυνάμει και ανεξαρτήτως εξελίξεων το μεγαλείο των Αθηνών. Των Αθηνών που λάτρευε. Όχι σαν τόπο γεννήσεως του ιδίου και των προγόνων του. Όχι σαν τόπο που έζησε όλη του τη ζωή, όπου ανατράφηκε, εκπαιδεύτηκε, ανδρώθηκε, κατήγαγε αξιώματα, πολέμησε ως στρατιώτης και ως στρατηγός. Όχι για αυτά τα μάλλον πεζά, κοινά και τετριμμένα. Αλλά γιατί είχε ταυτίσει την Αθήνα με το ιδεώδες της πόλεως – κράτους, ή καλύτερα με την πόλη όπου είχαν συγκερασθεί όλα τα ιδεώδη. Γιατί πίστευε και λάτρευε τα σύμβολα της πόλεως του Θησέα, του Σόλωνα, του Κλεισθένη και του

Περικλή και των «*Πατρίων mores*». Την πραστατευόμενη πόλη της Αθηνάς. Τη θριαμβεύτρια των απίστευτων και φοβερών Μηδικών, του Μαραθώνα και της Σαλαμίνας, γεγονότων και νικών που τα εννοούσε ως φωτεινά ορόσημα, ως σύμβολα της αιωνιότητας που δεν έπρεπε, δεν θα επέτρεπε εκείνος να θαμπώσουν ποτέ. Πολλώ δε μάλλον να ξεχασθούν από πολίτες ανίσχυρους, παρητημένους και υποταγμένους εθελοντικά στον ισχυρό, για σκοπιμότητες δήθεν ωφελιμιστικές, που δεν ήσαν τίποτ' άλλο παρά εσφαλμένη εκτίμηση του πραγματικού «εθνικού» συμφέροντός τους.

Ο ηττηθείς Αισχίνης, μόλις έχασε τη δίκη καταδικάστηκε μάλιστα και «στα έξοδα της δίκης», όπως λέμε στη σύγχρονη δικηγορική ορολογία, αφού του επεβλήθη πρόστιμο χιλίων δραχμών, αυτοεξορίσθηκε στη Ρόδο. Λέγεται ότι εκεί όταν διάβαζε στους Ροδίους μαθητές της ρητορικής σχολής του που είχε ιδρύσει τον «*Κατά Κτησιφώντος*», απαντούσε στους θαυμάζοντες αυτόν πώς και δεν κατάφερε να νικήσει τον αντίπαλό του με έναν τέτοιο λόγο, λέγοντας: «*τι δε, ει αυτού του θηρίου ηκούατε!*» («*τι θα λέγατε αν ακούγατε εκείνο το θηρίο!*»).

Η δίκη αυτή στα χρόνια του αιώνα της Αθηναϊκής παρακμής (το 330 π.Χ. συγκεκριμένα) είχε και μια άλλη εσωτερική ποιότητα και σημασία. Ο Αισχίνης ήταν ο πανίσχυρος πολιτικός νικητής της εποχής. Ο Φίλιππος με τον Αλέξανδρο είχαν νικήσει στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.). Και οι «Μακεδονίζοντες» ή «Φιλιππίζοντες» Αθηναίοι με αρχηγό τον Αισχίνη είχαν το πάνω χέρι. Ο Δημοσθένης δεν είχε απλώς χάσει στην Χαιρώνεια, όπου είχε πολεμήσει ως απλός στρατιώτης, αλλά περιθωριοποιημένος στην Αθήνα, έβλεπε τον Αλέξανδρο να κατακτά την Ασία και να στέλνει λάφυρα στην Αθήνα, με την περίφημη υποσημείωση «*πλην Λακεδαιμονίων*». Αυτό ήταν το πολιτικό κλίμα τις ημέρες της δίκης. Και όμως, οι Ηλιαστές δικαστές προκαλούντες θετικά και ηθικά και ανατρέποντας την ιστορική παράδοση κατά την οποία ο όχλος («*τον Βαραββά ή τον Ιησού;*») και οι πάσης φύσεως ένορκοι λαϊκοί δικαστές πηγαίνουν με το δυνατό, αιφνιδίασαν τους πάντες και εδίκαιωσαν το Δημοσθένη. Η Αθήνα με αυτή την ευθυδικία της εστεφάνωσε τον ίδιο τον εαυτό της και το Δημοσθένη στ' αλήθεια με χρυσό στεφάνι ήθους και συνέπειας. Ήταν η μεγάλη στιγμή του Δημοσθένη. Και μέχρι το θάνατό του που επισυνέβη το 322 π.Χ. (οκτώ χρόνια μετά το θρίαμβο

της «Περί Στεφάνου» δίκης του και ένα χρόνο μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου), όταν αυτοκτόνησε στον ναό του Ποσειδώνος στην Καλαυρία, στον σημερινό Πόρο της Τροιζηνίας, παίρνοντας δηλητήριο που είχε για μια δύσκολη ώρα μαζί του, τίποτα ισάξιο δεν έζησε. Έπρεπε να περάσουν 42 χρόνια μέχρις ότου οι Αθηναίοι μεταμεληθέντες, καθώς έβλεπαν την εξακολουθητική παρακμή της πόλης τους, η οποία τους έφερνε αυτόματα στη μνήμη τον αγώνα και τη δικαίωση του Δημοσθένη, απεφάσισαν να στήσουν χάλκινο ανδριάντα σ' εκείνον τον πολιτικό που αγάπησε τόσο πολύ την πατρίδα του, την Αθήνα και αγωνίσθηκε δια βίου για την ελευθερία της και την πρωτοκαθεδρία της, ενώ γνώριζε πως τα πράγματα προς αλλού όδευαν. Έστησαν, λοιπόν, ανδριάντα του Δημοσθένη, στη βάση του οποίου έγραψαν το περίφημο επίγραμμα : *«Είπερ ίσην γνώμην ρώμη, ώ Δημόσθενες είχες, ουκ αν ποτ' ήρξεν Άρης Μακεδών»*.

Υστερόγραφο: Ούτε ο Γιώργος Ράπτης ούτε οι εκδόσεις «Ζήτρος» ούτε ο γράφων είμαστε δέσμιοι του παρελθόντος, προσκαλούντες τον αναγνώστη σ' ένα γοητευτικό ταξίδι στο χρόνο και στον κόσμο του Δημοσθένη. Η

πολιτική επικαιρότητα και ο εσωτερικός συνειρμός της με τον «Περί Στεφάνου» ήταν κατά κύριο λόγο η αιτία γι' αυτή την πρόσκληση – έκδοση. Τα διανοήματα και το ρητορικό ύφος σ' όλους τους λόγους του Δημοσθένη είναι ακαταμάχητα. Αλλά ο «Περί Στεφάνου» λόγος είναι η επιτομή και ο ορισμός της δικανικής και πολιτικής επιχειρηματολογίας. Και πάνω απ' όλα είναι η απάντηση και η αντίσταση στη δημαγωγική όσο και συκοφαντική επίθεση των ισχυρών της εποχής, των «Φιλιππιζόντων» του Αισχίνη.

Η συμβολή των φιλολόγων σαν του Γιώργου Ράπτη στην ανάγνωση και κατανόηση των κειμένων των αρχαίων Ελληνικών είναι τεράστια. Η Ελληνική γλώσσα δεν είναι μια οποιαδήποτε γλώσσα ή οποιοσδήποτε μηχανισμός επικοινωνίας. Είναι ένα μοναδικό και ολοκληρωμένο σύστημα σκέψεως. Είναι μήτρα νοημάτων και ορισμών που καθορίζουν τη ζωή του κοινωνικού ανθρώπου σε όλες τις διαστάσεις της. Μια επίσκεψη στον «Κρατύλο» του Πλάτωνα, το πρώτο ετυμολογικό έργο στην ιστορία της παγκόσμιας φιλολογίας, θα πείσει τον επισκέπτη-αναγνώστη για την αλήθεια και αξία του ισχυρισμού περί της μοναδικότητας της Ελληνικής γλώσσας και σκέψης.

Ευχαριστώ το φίλο και σοβαρό Ελληνιστή Γιώργο Ράπτη γιατί μου έδωσε την ευκαιρία, ως άριστος ξεναγός με την άψογη μετάφραση του κειμένου και με τις περισσότερες από 400 γλωσσολογικές, γραμματικές, συντακτικές πραγματολογικές και ιστορικές παρατηρήσεις του, να δω ξανά και να γοητευθώ και πάλι από την σκέψη, τη γλώσσα και τη ρητορική δεινότητα του μεγάλου, πλήν άτυχου, πολιτικού και ρήτορα Δημοσθένη.–

Β.Γ.Π.

26.X.2010

